

تحلیل محتوایی و طبقه‌بندی موضوعی سرمقالات طوفان فرخی یزدی^۱ (۱۳۰۷-۱۳۰۰ ش.)

محمود صادق‌زاده

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد یزد

چکیده

روزنامه‌ها به لحاظ گستردگی و تأثیرگذاری عمومی و بازتاب آرمان‌های آزادی‌خواهی، به عنوان مهم‌ترین رکن مشروطه به‌شمار می‌روند. از این رو، تحلیل محتوایی مندرجات آنها، می‌تواند بسیاری از زوایای ناگشوده و ابعاد پیچیده مشروطیت روشن‌تر کند. در این میان، روزنامه *طوفان* فرخی یزدی با سبک خاص انتقادی و ویژگی ثابت قدمی، دربرگیرنده یک دوره کامل از حیات آزادی‌خواهی و سیاسی ایران (در عصر پهلوی اول) است.

نگارنده در این مقاله می‌کوشد که براساس نتایج بازخوانی و تجزیه و تحلیل مندرجات شماره‌های مختلف *طوفان*، به طبقه‌بندی موضوعی و تحلیل محتوای سرمقالات آن بپردازد و مهم‌ترین آماج انتقادات و اساسی‌ترین آرمان‌ها و اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی،... فرخی را بررسی و معرفی کند.

کلید واژه‌ها: روزنامه‌نگاری، طوفان فرخی، تحلیل محتوایی و طبقه‌بندی موضوعی، آماج انتقادات، اندیشه‌ها و آرمان‌ها، گرایش‌های حزبی، آموزه‌های دینی و اخلاقی.

۱. برگرفته از رساله دکتری ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، تحت

مقدمه

در دفتر زمانه فتد نامش از قلم هر ملتی که مردم صاحب قلم نداشت در پیشگاه اهل خرد نیست محترم هرکس که فکر جامعه را محترم نداشت (دیوان فرخی، ص ۹۶)

بی تردید، جنبش مشروطیت، اساسی‌ترین و مهم‌ترین تحولات اجتماعی و سیاسی را در ایران پدید آورد. یکی از جنبه‌های بسیار مهم و مؤثر این تحولات، پیدایش ادبیات سیاسی، نهضت ساده‌نویسی و انواع ادبی جدید (به‌ویژه روزنامه‌نگاری) است، که در رشد اجتماعی و سیاسی و جنبش‌های روشنگری، نوگرایی و نواندیشی، تأثیر به‌سزایی داشت.

گسترش کمی و کیفی مطبوعات و نشریات (به‌عنوان مهم‌ترین رکن مشروطیت)، در این دوره به‌دلیل بازتاب آرمان‌ها و اندیشه‌های اجتماعی و سیاسی آزادی‌خواهان، روشنفکران و دیگر اقشار مردم، و نیز انعکاس مهم‌ترین حوادث و رویدادها، از جایگاه والایی برخوردار است، به‌طوری‌که بررسی و تحلیل روزنامه‌ها و مجلات آن دوره، هم برای نقد و بررسی نهضت مشروطه و هم برای شناخت احوال و افکار روزنامه‌نگاران و اهل قلم، ضرورت بسیار دارد.

نویسندگان، شاعران و روزنامه‌نگارانی نیز در این دوره، در راه آرمان‌های والای خود جان باختند، که از مشهورترین آنان، «خداوند طوفان»، فرخی یزدی، شاعر و روزنامه‌نگار آزادی‌خواه و عدالت‌طلب است. وی برای تحقق آرمان‌ها و عقاید سیاسی و مسلکی خود، با سلاح قلم و سخن، شجاعانه، چون صاعقه‌ای، با مستبدان و استعمارگران درافتاد و سرانجام فرهادوار، جان بر سر آرمان شیرین نهاد. صفحات روزنامه‌های *طوفان* که بیانگر یک دوره کامل از مبارزات بی‌امان آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی و عدالت‌جویی است، به‌دلیل امتیازات روزنامه‌نگاری فرخی، هم از لحاظ سیاسی و هم از لحاظ ادبی، اهمیت دارد و

بی‌شک توصیف، تحلیل و بررسی علمی و عینی آنها، بسیاری از ناگفته‌ها و ناگشوده‌ها را روشن خواهد کرد.

هرچند درباره شرح احوال، آثار، افکار و نشر و تحلیل اشعار فرخی یزدی، تألیفات و تحقیقات ارزشمندی، به‌خصوص به مناسبت کنگره بزرگداشت فرخی (سال ۷۸، دانشگاه یزد) انجام شده، و به‌ویژه اخیراً آذری شهرضایی نیز در تحقیق و بررسی سودمند خود (آذری شهرضایی، ۱۳۸۱)، بر مبنای اسناد و خاطرات موجود، تصویر جدیدی از «یک دوره خاص از زندگی سیاسی و اجتماعی فرخی در سال‌های روزنامه‌نگاری او» (همان، ص ۱) ارائه کرده، تاکنون در زمینه معرفی کامل، تحلیل محتوایی مندرجات و سرمقالات *طوفان* و نقد و بررسی بازتاب اندیشه‌ها و آرمان‌های فرخی در آنها اقدامی نشده و اثری مستقل و کامل پدید نیامده است.

روش کار

نگارنده در این مقاله، ضمن معرفی کوتاه *طوفان* براساس نتایج و داده‌های بازخوانی و تحلیل محتوایی (نمونه‌گیری، محاسبه، مقایسه و سنجشی) که از مندرجات و از حدود ششصد سرمقاله *طوفان* موجود، با استفاده از کتاب *روش تحقیق در محتوای مطبوعات* (معمدنژاد، ۱۳۵۶) و باتوجه به اسناد و مدارک معتبر انجام داده و در جدول‌هایی ارائه کرده است، می‌کوشد تا به طبقه‌بندی موضوعی و نقد و بررسی مهم‌ترین موضوعات و مسائل آن در سه زمینه زیر بپردازد:

الف - مهم‌ترین آماج انتقادات و حملات *طوفان*؛

ب - آرمان‌ها و اندیشه‌های (آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی، عدالت‌جویی و تجددگرایی)؛

ج - گرایش‌های حزبی، مسلکی، دینی و اخلاقی.

به‌یقین نتایج این تحلیل محتوایی و نقد و بررسی در کشف بعضی رمز و رازها و روابط سیاسی دوره رضاخان و شناخت دقیق‌تر اهداف اجتماعی، سیاسی و

مسلکی **طوفان** و آرمان‌ها، اندیشه‌ها و دغدغه‌های فرخی، اهمیت بسیار دارد، چراکه از طریق همین بازخوانی، توصیف، تحلیل و نقد و بررسی است که می‌توانیم بدون حب و بغض، چهره حقیقی فرخی را بشناسیم، درباره او به داوری بنشینیم و از زندگی و مبارزات وی آموزه‌های بایسته اخلاقی و سیاسی بگیریم.

۱. معرفی کلی **طوفان**

فرخی یزدی به منظور همراهی با جنبش آزادی‌خواهی و مبارزه علیه استبداد و استعمار، در سال ۱۲۸۹ ش. به تهران سفر کرد، تا با استفاده از فضای نسبتاً باز سیاسی، در آنجا به فعالیت‌های قلمی و سیاسی پردازد. وی در تهران، از طریق مقالات مؤثر و اشعار انقلابی، با جراید پایتخت همکاری و فعالیت‌های جدی قلمی خود را آغاز و سپس برای مبارزات جدی‌تر، روزنامه **طوفان** را تأسیس کرد و نخستین شماره آن را در دوم شهریور سال ۱۳۰۰ ش. منتشر ساخت.

فرخی اسم **طوفان** را با توجه به اوضاع اجتماعی و سیاسی کشور برگزید (**طوفان**، س ۱، ش ۱، ص ۱) و با آن «کلیشه سرخ»، جهت‌گیری خود را در جانبداری از توده رنجبران اعلام کرد.

نوع و روش **طوفان**، خبری، تحلیلی و انتقادی و زمینه انتشار آن، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و گستره توزیع آن، سراسری (حتی کشورهای خارجی) و مخاطبان آن، عمومی بود و به شکل روزنامه‌ای منتشر می‌شد.

طوفان در سال اول، هفته‌ای دو روز (جمعه و دوشنبه) و در سال‌های بعد، هفته‌ای سه روز (دوشنبه، چهارشنبه و جمعه) و از تاریخ ۱۳۰۵/۸/۸ به صورت روزانه منتشر می‌شد.

طوفان به رغم مخاطرات، توقیف‌ها، تهدیدها، تعطیل‌ها و...، با استفاده از مجوز نشریات دیگر، مانند **ستاره شرق**، **پیکار**، **قیام** و... به مدت هشت سال، «ثابت قدم» و

گاهی با احتیاط به کار خود ادامه می‌داد؛ البته در اواخر بهمن ۱۳۰۶ *طوفان هفتگی* نیز که «نامه‌ای ادبی، اجتماعی» بود، به طور موازی و به ضمیمه *طوفان روزانه* انتشار می‌یافت.

روزنامه *طوفان* در سال اول (۵۳ شماره)، در سال دوم (۱۰۸ شماره)، در سال سوم (۳۷ شماره)، در سال ششم (۲۵۷ شماره)، در سال هفتم (۲۴۸ شماره)، در سال هشتم (۱۳۴ شماره) و جمعاً (۸۳۷ شماره) به شکل رسمی و آشکارا منتشر شد.

دوران فعالیت‌های قلمی فرخی را با *طوفان* به دو دوره اصلی به شرح زیر می‌توان تقسیم کرد:

دوره اول ۱۳۰۲-۱۳۰۰: از همان بدو تأسیس *طوفان* آغاز شد و تا توقیف آن به علت نشر مقاله «امنیت چیست؟» (س ۳، ش ۳۷، ۱۳۰۲/۹/۳)، در اعتراض به خودکامگی‌های رضاخان و توقیف روزنامه *آقدا*م و تبعید مدیر آن ادامه یافت.

اصلی‌ترین و مؤثرترین دوران انتشار *طوفان* همین دوره بود که نیش کلک *طوفان*، همه صاحبان زور و زر، ستم، تبعیض، قانون شکنی و... را آماج انتقادات صریح و تند خود قرار می‌داد و چون صاعقه‌ای بر سر هر نوع خودکامگی، قانون‌گریزی، وطن‌فروشی، خیانت‌ورزی و اشرافی‌گری فرود می‌آمد.

اما مبارزه سازش‌ناپذیر *طوفان* علیه حکام جور و زورمداران مستبد، در سال دوم بیش از پیش شدت و حدت گرفت، که در ادامه به آن می‌پردازیم.

از سوی دیگر، حمایت‌های *طوفان* از طبقات کارگر دهقان و دیگر رنجبران، و نیز انتشار اشعار و مقالاتی درباره «سوسیالیسم»، «جامعه اشتراکی» و تحصن‌های فرخی در سفارت شوروی... موجب شد که بعضی *طوفان* را ارگان شوروی‌ها قلمداد کنند که در قسمت دیگر به بررسی آن خواهیم پرداخت.

دوره دوم ۱۳۰۷-۱۳۰۵: از زمان انتشار مجدد *طوفان* در تاریخ ۱۳۰۵/۶/۶ و پس از دوره فترت دو سال و نیمه (توقیف، تعطیل و تبعید مدیر آن)، آغاز شد و تا پایان

مصونیت سیاسی فرخی در مجلس هفتم (بهمن ماه ۱۳۰۷) ادامه یافت. **طوفان** در این دوره به دلیل اوضاع خفقان‌آور سیاسی مجبور شد محتاطانه رفتار کند و سبک و سیاق و به تبع آن، سطوح و آماج انتقادات خود را از سطح نقطه هرم قدرت (حکومت، دولت، وزرا، مجلس و...) به سطوح پایین‌تر (حاکمان محلی، رؤیسان ادارات و...) تغییر دهد. دامنه تغییرات به حدی بود، که بعضی این دوره را دوره «افول طوفان» نامیدند (آذری شهرزایی، ۱۳۸۱: ۲۰ و نیز **طوفان**، س ۶، ش ۱۲۳، ص ۱۷۰). با وجود این، **طوفان** به لحاظ نوآوری و ویژگی‌های روزنامه‌نگاری، مانند: عزم قطعی و دوراندیشی، سبک تند انتقادی، حق‌گویی، بی‌تعلقی در راه آرمان‌خواهی، توجه به عامه مردم، روشنگری‌های عمومی، ریشه‌یابی مسائل، واقع‌بینی، استفاده از شعر برای سبک روزنامه‌نگاری و بیان اخبار به صورت نظم و ابتکار در سفیدگذاشتن جای اخبار در هنگام سانسور و... نسبت به روزنامه‌های معاصر از امتیازات و ابتکارات خاصی برخوردار بود.

۲. طبقه‌بندی و بررسی موضوعی سرمقالات **طوفان**

طوفان روزانه معمولاً در چهار صفحه منتشر می‌شد. صفحه اول به غیر از کلیشه و مشخصات کامل روزنامه، به سرمقالات و یک رباعی (به مناسبت از خود فرخی در بالای صفحه) و نیز به مهم‌ترین و تازه‌ترین اخبار داخلی و خارجی، گزارش‌های مجلس و اعلانات و آگهی‌های بسیار مهم دولتی، سفارشی و یا اخطارهای مربوط به خود **طوفان** اختصاص داشت.

گاهی به جای سرمقاله از «مقالات وارده» (مقالات نویسندگان دیگر) استفاده می‌شد؛ البته استفاده از این مقالات در دوره دوم، بیشتر از دوره اول بود. صفحه دوم و گاهی قسمتی از صفحه سوم، به اخبار رسیده از ولایات، حوادث و در صورت لزوم، ادامه گزارش مذاکرات و مصوبات مجلس و یا نقد و تفسیر آن، تحت عنوان «در پارلمان» و یا «اخبار مهمه» (که در دوره دوم، بسیار به جای سرمقاله

استفاده می‌شد) اختصاص می‌یافت.

در صفحه سوم (به جز ادامه اخبار و گزارش‌های مهم)، اخبار رسیده از طریق بی‌سیم، تلگراف و یا خبرگزاری‌ها،... و گاهی نیز اخبار هشداردهنده و تفسیری و مقالات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی درج می‌شد. بعضی از موارد، پایین صفحه سوم، داستان‌ها و رمان‌هایی به صورت «پاورقی» به چاپ می‌رسید.

صفحه چهارم به آگهی‌ها و اعلانات تبلیغاتی، تجاری، نامه‌های عاطفی و... اختصاص می‌یافت. اغلب در پایین صفحه آخر، غزلی از فرخی نیز درج می‌شد.

برای تشخیص دقیق‌تر، میزان سطوح مندرجات شماره‌های موجود *طوفان* به شیوه نمونه‌گیری، بر حسب ستون و درصد محاسبه شده و سپس مقایسه میان دوره اول و دوم و نتایج آن در جدول‌های زیر ارائه شده است:

جدول ۱. دوره اول: ۱۳۰۲-۱۳۰۰

ردیف	مندرجات	نسبت سطوح (به درصد)
۱	اخبار، مطالب و مسائل خارجی (بی‌سیم، تلگراف و...)	٪۲۵/۱
۲	اخبار داخلی و ولایات	٪۱۹/۴
۳	سرمقالات	٪۱۹/۴
۴	آگهی‌ها و اعلانات	٪۱۷/۴
۵	مقالات	٪۷/۳
۶	نامه‌های خوانندگان	٪۵/۵
۷	گزارش مجلس در پارلمان	٪۲
۸	شعر	٪۱/۷
۹	متفرقه	٪۱/۱

جدول ۲. دوره دوم: ۱۳۰۷-۱۳۰۵

ردیف	مندرجات	نسبت سطوح (به درصد)
۱	آگهی‌ها، اعلانات و تصاویر	٪۲۶/۲
۲	گزارش مجلس (در پارلمان)	٪۲۰/۵
۳	اخبار، مطالب و مسائل خارجی (بی‌سیم، تلگراف و...)	٪۱۷/۳
۴	اخبار داخلی و ولایات	٪۱۶/۵
۵	سرمقالات	٪۶/۵
۶	مقالات	٪۶/۱
۷	داستان (پاورقی و ترجمه)	٪۴/۸
۸	متفرقه و متنوعه	٪۱/۱
۹	شعر و مسابقه	٪۱

جدول ۳. محاسبه و مقایسه سطوح مندرجات

روزنامه طوفان (به درصد) بین دوره اول و دوم

ردیف	مندرجات	دوره اول	دوره دوم
۱	سرمقالات	٪۱۹/۴	٪۶/۵
۲	مقالات	٪۷/۳	٪۶/۱
۳	اخبار داخلی	٪۱۹/۴	٪۱۶/۵
۴	اخبار خارجی و...)	٪۲۵/۱	٪۱۷/۳
۵	گزارش مجلس (در پارلمان)	٪۲/۷	٪۲۰/۵
۶	نامه‌های خوانندگان	٪۵/۵	×
۷	آگهی‌ها و اعلانات	٪۱۷/۴	٪۲۶/۲
۸	شعر و مسابقه	٪۷/۱	٪۱
۹	متنوعه و متفرقه	٪۱/۱	٪۱/۱

*. البته در اندک شماره‌های روزنامه‌های طوفان در دوره دوم (که جزء نمونه‌گیری و محاسبه بنده

نیست)، یکی، دو نامه اعتراضیه مبنی بر تغییر سبک و سیاق طوفان در دوره دوم نسبت به

دوره اول، درج شده است.

نتایج فوق‌نشان می‌دهد که: اخبار و مطالب خارجی و داخلی که شامل مهم‌ترین مسائل سیاسی و اجتماعی روز و سرمقالات که دربرگیرنده دیدگاه‌ها و جهت‌گیری‌های سیاسی **طوفان** بود، در دوره اول نسبت به دوره دوم، سطوح بالاتری داشت، درمقابل در دوره دوم، آگهی‌ها، اعلانات،... و گزارش‌های مجلس «در پارلمان» و «اخبار مهمه» (که به جای سرمقاله می‌آید)، بیشتر درج می‌شد.

از یک سو درج نامه‌های انتقادی و سیاسی خوانندگان و نیز اشعار سیاسی (از خود فرخی) در دوره اول، بیش از دوره دوم بود و از طرف دیگر، داستان، مسابقه و مطالب سرگرم‌کننده در دوره دوم بیشتر منتشر می‌شد. البته همه این موارد نشانگر تغییر سبک و سیاق **طوفان** در دوره دوم بود که دلایل آن در رساله دکترای نگارنده نقد و بررسی شده است.

اما بی‌تردید، مؤثرترین و پرخواننده‌ترین قسمت مندرجات **طوفان** سرمقالات آن بود، که شامل دیدگاه‌ها و جهت‌گیری‌های انتقادی و سیاسی فرخی و نیز دل‌مشغولی‌ها و دغدغه‌های وی درباره مهم‌ترین مسائل روز ایران و جهان می‌شد. هرچند با توجه به سبک و سیاق بسیار تند انتقادی و شیوه پرسشگری **طوفان** و نیز روحیه اصلاح‌گری و آرمان‌خواهی فرخی، که همه چیز و همه کس را با انگیزه‌های خاص به چالش می‌کشاند طبقه‌بندی موضوعی و مجزا کردن سرمقالات وی از لحاظ محتوایی، بسیار دشوار می‌نماید، نگارنده تمام سرمقالات **طوفان** موجود و در دسترس را (که نویسنده آنها خود فرخی است) به دقت مطالعه و بررسی کرده است و با ارزیابی و محاسبه شدت لحن و سطوح انتقادی آن، نوع مقاله را مشخص و در ده طبقه اصلی به شرح زیر تقسیم‌بندی کرده و نتایج آن را در جدول زیر نشان داده است:

جدول ۴. طبقه‌بندی موضوعی و محاسبه ارزیابی

بسامد موضوعات سرمقالات روزنامه‌های طوفان موجود

ردیف	موضوع کلی سرمقالات	فراوانی	محاسبه نسبت مقالات به درصد با احتساب اخبار مهمه و در پارلمان	محاسبه نسبت مقالات به درصد بدون احتساب اخبار مهمه و در پارلمان
۱	«اخبار مهمه» و «در پارلمان» (به‌جای سرمقاله)	۱۷۰	۲۹/۴۶	—
۲	انتقادات مستقیم از حکومت، دولت، مجلس، حاکمان، رئیس‌ان ادارات دولتی و...	۱۰۸	۱۸/۷۲	۲۶/۵۴
۳	اصلاح طلبی و آرمان‌خواهی سیاسی و مسلکی و سوسیالیسم و موانع و مشکلات در ایران	۸۰	۱۳/۸۶	۱۹/۶۶
۴	سیاست خارجی، بیگانه‌ستیزی و روابط با کشورهای دیگر	۵۶	۹/۷	۱۳/۷۶
۵	مسائل اجتماعی، فرهنگی و تربیتی	۴۳	۷/۴۵	۱۰/۵۷
۶	مسائل اقتصادی و مالی	۳۶	۶/۲۳	۸/۸۴
۷	مواضع سیاسی و دیدگاه‌های حزبی و طرفداران احزاب	۳۴	۵/۸۹	۸/۳۵
۸	دیدگاه‌ها و شیوه‌های روزنامه‌نگاری و اهمیت مطبوعات	۲۲	۳/۸۱	۵/۴
۹	انتخابات و ویژگی‌های نمایندگان مجلس شورای ملی	۱۷	۲/۹۴	۴/۱۷
۱۰	زبان و ادبیات فارسی	۷	۱/۲۱	۱/۷۲
	سایر سرمقالات	۴	۰/۹۶	۰/۹۸
مجموع مقالات بررسی شده: ۵۷۷ (با احتساب اخبار مهمه و در پارلمان)				
مجموع مقالات بررسی شده: ۴۰۷ (بدون احتساب اخبار مهمه و در پارلمان)				

این نتایج دربرگیرنده نکات قابل توجهی در زمینه سبک و سیاق انتقادی *طوفان* و انگیزه‌ها و دیدگاه‌های اصلاح‌طلبی، آرمان‌خواهی و گرایش‌های اجتماعی، سیاسی، مسلکی، اقتصادی و... است.

هرچند در بین تمام موضوعات، بسامد «اخبار مهمه» و «در پارلمان» (که کاربرد آن در دوره دوم زیاد بود) بیشتر است، صرف‌نظر از این دو موضوع (که آن هم شامل مهم‌ترین مسائل سیاسی، اجتماعی، داخلی و خارجی روشن‌گر طبعاً جهت‌گیری‌های *طوفان* در آن زمینه‌ها بود)، اساسی‌ترین و مهم‌ترین موضوع آن سرمقالات «انتقاد مستقیم» از نقطهٔ هرم قدرت است که در ادامه بدان می‌پردازیم. پس از آن، از لحاظ بسامد موضوعی، نوبت به مقالات اصلاح‌طلبی، آرمان‌خواهی و... می‌رسد، که شامل مسائل زیر است:

۱. زمینه‌ها و موانع اصلاحات انقلابی و علل شکست مشروطیت
 ۲. آرمان‌های آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی، تجددگرایی و...
 ۳. اندیشه‌های سوسیالیستی و جامعهٔ اشتراکی (عدالت‌جویی، حمایت از رنجبران، بیزاری از اشراف، سرمایه‌داران و...)
- بعد از آن، بیشترین سرمقالات به «سیاست خارجی، بیگانه‌ستیزی و...» تعلق دارد و شامل مسائل زیر است:

۱. بریتانیاستیزی و انتقاد از سیاست‌های استعماری انگلستان؛
 ۲. شوروی‌گرایی و حمایت از بلشویکی؛
 ۳. روابط ایران با همسایگان و...؛
 ۴. *طوفان* و «مستشاران خارجی».
- «مواضع سیاسی، دیدگاه‌ها و گرایش‌های حزبی» که بیانگر دیدگاه فرخی نسبت به سلطنت و شیوهٔ حکومت و اندیشه‌های حزبی و جانبداری از احزاب دیگر (به جز سوسیالیسم) و نیز طرفداری از کابینهٔ مستوفی است، در درجهٔ هفتم قرار دارد.

بحث درباره همه این موضوعات از حوصله این مقاله پژوهشی خارج است، از این رو به اساسی ترین قسمت های آن - که بازتاب مهم ترین اندیشه ها و جهت گیری های فرخی است - می پردازیم:

الف - بررسی مهم ترین آماج انتقادات و حملات

۱. انتقاد از مقام سلطنت، درباریان و صاحبان زر و زور

فرخی به دلیل گرایش های آزادی خواهی و ضد استبدادی، از همان ابتدای مبارزات سیاسی، همیشه با حکومت های پادشاهی، حاکمان مستبد و... سر ستیز داشت و به همان نسبت در اشعار و مقالات خود از جنبش های آزادی خواهی و کارگری و نیز از سیستم های پارلمانی و حکومت های مردمی حمایت می کرد. از جمله در مقاله ای تحت عنوان «سلطنت حکومت مشروطه» (طوفان، س ۲، ش ۵۹)، ضمن مقایسه دولت های ستمگر اشرافی با سیستم های پارلمانی جدید غربی، با درج رباعی ذیل نوشته است:

گر مشکل فقر و ثروت آسان گردد

آسوده ز غم توده انسان گردد

گرگی است که گشته حارس میش ز جور

مالک چو نماینده دهقان گردد

(دیوان فرخی، ص ۲۲۸)

روزگار مدیدی به حکم غلبه زور، امرای جابر و رؤسای متعددی، سرنوشت حیات اقوام جاهل را تسلیم اقتدار خویش نموده و با فشار استبدادی، اراده خود را به ایشان تحمیل می کردند؛ کم کم مردم و افراد به این تعدیات و مظالم کمرشکن عادت کرده و تصور می نمودند که تحمیل اراده پادشاه با فشارهای حاکم، جزء لاینفک امور مملکتی و زندگی آنها می باشد...

طوفان در شماره های دیگر خود و نیز در مقالاتی تحت عنوان «حکومت» (س ۱،

ش ۲۵)، «حکومت پارلمانی» (قیام، ش ۱)، «طرز حکومت» (س ۶، ش ۱۶۳) تأیید می‌کند و... می‌گوید حکومت باید به آرای مردم متکی باشد. همچنین از حکومت‌های سلطنتی و اشرافی نیز به شدت انتقاد می‌کند.

۲. انتقاد از سیدضیاء و کابینه سیاه و کودتای انگلیسی

نخستین آماج هجوم **طوفان** در نخستین شماره خود، «کابینه سیاه سیدضیاء» بود، که فرخی ضمن سرودن شعرزیر، به شدت به سیدضیاء و عوامل کودتا، به ویژه «لرد کرزن» (وزیر امور خارجه انگلیس) حمله کرد.

لرد کرزن عصبانی شده است

تا بود جانِ گرانمایه به تن سر ما و قدم خاک وطن

بعد از ایجاد صد آشوب و فتن بهر ایران ز چه رو در لندن...

لرد کرزن عصبانی شده است

داخل مرثیه خوانی شده است...

(دیوان فرخی، ص ۱۹۷-۱۹۶)

۳. انتقاد از «مشیرالدوله» (نخست‌وزیر وقت) و «مخبر السلطنه» (والی

وقت آذربایجان)

فرخی در **طوفان** (س ۱، ش ۳، ۱۲/۶/۱۳۰۰ ش). به مناسبت نخستین سال شهادت «شیخ محمد خیابانی» در سرمقاله‌ای تحت عنوان «مخبر السلطنه و مرحوم خیابانی»، ضمن بیان شرح احوال، مبارزات و نیز بزرگداشت وی، آن دو را عامل قتل خیابانی، معرفی و به شدت به آنان حمله کرد و شعرزیر را به همین مناسبت سرود و در بالای این سرمقاله درج کرد:

پرد ز افق بر چرخ فواره‌ی خون هر روز تا غوطه زند خورشید از خون خیابانی

(دیوان فرخی، ص ۲۰۶)

۴. انتقاد از «قوام السلطنه»، کابینه شوم، و نیز برادرش «و ثوق الدوله» اصلی‌ترین آماج انتقادات و حملات تند و نیش‌های سخت و جدی طوفان در سال نخست، قوام، خودکامگی‌ها و نیز کابینه وطن‌فروش وی است؛ به‌طوری‌که فرخی در هر شماره طوفان نوشته‌ای و شعری علیه وی، خانواده و کابینه‌اش درج می‌کند، به‌ویژه در مقالات ذیل که مستقلاً به آن پرداخته است: «کابینه شوم» (س ۲، ۲۵)، «خانواده خیانت» (س ۲، ۲۸)، «آشیانه فتنه» (س ۲، ۲۹)، «حکومت کابینه» (قیام، ش ۳) و...

البته نخستین توقیف طوفان نیز به دلیل همین انتقادات علیه قوام و... بود.

۵. انتقاد از «منصور السلطنه» (کفیل وزارت عدلیه) و «داور» (وزیر عدلیه) یکی از مهم‌ترین آماج انتقادات بی‌پروای فرخی در سال سوم، «منصور السلطنه» و افشای بی‌قانونی‌ها و خیانت‌های وی بود که سرانجام به مجازات وی منجر شد. این انتقادات صریح و مستند فرخی علیه «منصور السلطنه» و...، ضمن اینکه بیانگر دیدگاه عدالت‌خواهی و مساوات‌طلبی فرخی است، نشانگر جهت‌گیری‌های «بریتانیاستیزی» وی نیز هست؛ زیرا «منصور السلطنه» از سیاست‌های استعماری انگلستان، به شدت حمایت می‌کرد.

فرخی در بسیاری از موارد، از جمله در سرمقالات «عدالت‌خانه» (س ۲، ۲)، «عدالت‌خانه منصوری» (س ۳، ۳)، «منصور السلطنه» (س ۳، ۴ و ۵) و...، به شدت علیه وی تاخته و سروده است:

عدلیه که داد باید از داد کند از چیست که جای داد بیداد کند؟!
(دیوان فرخی، ص ۲۴۱)

۶. انتقاد از رضاخان

مهم‌ترین دوره مبارزات سیاسی فرخی در زمان حکومت رضاخان بود، که

صحنه نمایش‌های حماسی رویارویی شجاعانه فرخی آزادی‌خواه، عدالت‌جو و قانون‌گرا را بارضاخان دیکتاتور، قلدر و قانون‌گریز، بسیار دیدنی و شنیدنی کرده بود. مبارزات بی‌امان فرخی با رضاخان بیانگر این بود که وی با آگاهی از خصوصیات رضاخان و حامیان خارجی و داخلی‌اش و با شناخت موقعیت سیاسی ایران، خود را آماده هر نوع آسیب و خطری کرده است.

نخستین اعتراض جدی فرخی علیه رضاخان، به سالگرد کودتای سوم اسفند (۱۲۹۹ ش.) مربوط بود، که رضاخان در پاسخ به جست‌وجوگران عاملان کودتا، در دوم اسفند (۱۳۰۰ ش.) در بیانیه‌ای خود را عامل اصلی این ماجرا معرفی و اعلام کرد: «... آیا با وجود من، مسبب حقیقی کودتا را تجسس کردن، مضحک نیست؟...» (عاقلی، ۱۳۷۴: ج ۱، ص ۵۰۸-۵۰۶، باتلخیص)

با وجود این تهدیدات پی‌درپی رضاخان، روزنامه‌نگاران و آزادی‌خواهان به اعتراضات خود ادامه می‌دادند؛ از جمله فرخی در *طوفان* (س ۲، ش ۲۲) علیه اعلامیه تهدیدآمیز و نیز قانون‌شکنی‌های وی سرمقاله‌تندی نوشت و در بالای آن رباعی معروف ذیل را درج کرد:

از یک طرفی مجلس ما شیک و قشنگ از یک طرفی عرصه به ملیون تنگ
قانون و حکومت نظامی و فشار این است، حکومت شتر، گاو و پلنگ
(دیوان فرخی، ص ۲۴۲)

به هر حال، حکومت نظامی پس از انتشار این سرمقاله، فرمان دستگیری فرخی را صادر کرد، اما فرخی از چنگ مأموران گریخت.

وی پس از این نیز بارها و بارها به اشکال گوناگون با رضاخان و عمال وی مخالفت کرد، تا سرانجام بر سر آرمان خود جان نهاد. هرچند در دوره دوم انتشار *طوفان*، بنا به دلایلی از شدت لحن انتقادی خود کاست و سبک و سیاق محتاطانه‌ای در پیش گرفت، که در جدول به‌خوبی آشکار است.

مهم‌ترین سرمقالات *طوفان* علیه رضاخان عبارت‌اند از: «ابوالهول ارتجاع» (س ۲،

ش ۸)، «اولین محاکمه مهم» (س ۲، ش ۱۱)، «تعبیر خواب ندیده» (س ۳، ش ۲۶)، «امنیت چیست؟» (س ۳، ش ۳۷)، «حکومت فشار»، «آینه افکار» (س ۱، ش ۱)، «وضعیت پوشالی» (قیام، ش ۳) و...

۷. انتقاد از مجلس پوشالی، انتخابات قلابی، نمایندگان فرمایشی و...

فرخی در بسیاری از مقالات و اشعار خود با به کار بردن سبک انتقادی و نیز بهره‌گیری از طنز و طعنه شاعرانه، از مجلس وابسته و تشریفاتی، انتخابات قلابی، رأی خریدن‌ها، فروختن‌ها، صندوق‌های آرایشی، نمایندگان اشرافی، تصمیمات و مصوبات خلاف قانون و... به شدت انتقاد کرده است.

بیشتر مقالات و اشعار انتقادی در این زمینه، به انتخابات مجلس‌های پنجم و ششم و نمایندگان و دست‌نشانندگان آن مربوط بود، زیرا این دوره مجلس، عرصه دخالت‌های مستقیم رضاخان و نظامیان وی بوده است.

مهم‌ترین موضوعات این‌گونه سرمقالات و اشعار را به شرح زیر می‌توان دسته‌بندی کرد:

۱. توجه به جایگاه و اعتبار والای مجلس ملی، مانند: «وزرا در پیشگاه پارلمان و پارلمان در ساحت افکار عمومی مسئول است» (س ۲، ش ۶) با درج رباعی زیر:
 آنان که به قانون‌شکنی مشغولند پیش وکلاز خوب و بد مسئولند
 آن روز که اعتماد مجلس شد سلب از شغل وزارت همگی معزولند
 (دیوان فرخی، ص ۲۲۶)

۲. اهمیت شرکت در انتخابات و برگزیدن نمایندگان شایسته، مانند: «روز سرنوشت» (س ۲، ش ۷۰)، با درج رباعی زیر:

ای توده که جهل در سرشت من و توست

هشدار که گاه زرع و کشت من و توست

تا شب پی حق خویش از پا منشین

برخیز که روز سرنوشت من و توست

(دیوان فرخی، ص ۲۱۸)

۳. انتخابات قلبی و رأی خریدن‌ها و رأی فروشی‌ها، مانند:

آنان که تو را دو سال یک‌بار خرنند هرچند گران شوی، به‌ناچار خرنند

ارزان مفروش خویش را ای توده چون مردم کم‌فروش، بسیار خرنند

(دیوان فرخی، ص ۲۲۵)

۴. صندوق‌های نمایشی و شمارش آرای فرمایشی، مانند: «آرای قرائت شده»

(س ۲، ش ۸۱) با درج رباعی زیر:

صندوقچه‌ای که جای آرا شده است

هم روح‌گداز و هم دل‌آرا شده است

دیو و دد و دام و وحش و طیر است در آن

این جعبه مگر جنگل مولا شده است

(دیوان فرخی، ص ۲۱۹)

۵. مجلس تشریفاتی و نمایندگان فرمایشی و اشرافی، مانند: «امیدواری نبود»

(س ۳، ش ۲۰) با درج رباعی زیر:

بر دوره فترت اعتباری نبود با مجلس پنجم افتخاری نبود

در فاصله این دو به صد مایوسی یک ذره مرا امیدواری نبود

(دیوان فرخی، ص ۲۲۲)

۶. تصمیمات و مصوبات خلاف قانون و ضدمصالح مردم و مملکت، چون:

«حقوق شاهزادگان عظام!» (س ۲، ش ۵۴)، با درج رباعی زیر:

پولی که ز خون خلق آماده شود صرف بت ساده و بط باده شود

افسوس که دسترنج یک مشت فقیر چون جمع شود، حقوق شهزاده شود

(دیوان فرخی، ص ۲۲۷)

۷. تعطیلی، بی‌نظمی و جنگ و نزاع در مجلس، چون: «هیا هو در مجلس» (س ۲، ش ۴۹)، با درج رباعی زیر:

آنان که خطای خویش تکمیل کنند خواهند به ما فشار تحمیل کنند
ای وای به مجلسی که در آن وکلا از روی غرض «فرونت» تشکیل کنند
(دیوان فرخی، ص ۲۲۷)

۸. انتقاد از دولت استعمارگر انگلستان «بریتانیاستیزی»

یکی از مهم‌ترین آماج‌های انتقادی *طوفان*، بریتانیاستیزی بود، که علاوه بر انگیزه‌های استقلال‌طلبی و بیگانه‌ستیزی فرخی، بیانگر انگیزه‌های سوسیالیستی و شوروی‌گرایی و حمایت وی از مواضع حکومت بلشویکی روسیه نیز هست.

بیشترین مخالفت‌های فرخی علیه دولت استعمارگر انگلستان، به سال‌های اول و دوم *طوفان* مربوط بود که کابینه‌های خودفروخته و وابسته به انگلیس (وثوق و قوام) بر سر کار بودند؛ از این رو هر نوع انتقاد فرخی علیه خائنان، وطن‌فروشان و عاقدان معاهدات ننگین (به‌ویژه وثوق، قوام و منصورالسلطنه) جزء مخالفت‌های وی ضد سیاست‌های استعمارگر پیر به‌شمار می‌رفت؛ به‌علاوه، بسیاری از اخبار داخلی و خارجی مهم و مطالب برگزیده مطبوعات خارجی و نیز بعضی از تفسیرها و گزارش‌های خبری *طوفان* به موارد پیشین افزوده می‌شد.

البته این انتقادات فرخی علیه دولت استعماری انگلستان در دوره دوم، بیشتر رنگ جانبداری از حکومت شوروی به خود می‌گرفت. (آذری شهرضایی، ۱۳۸۱: ۲۵)

باتوجه به حمایت‌های *طوفان* از دولت شوروی و تشویق دولت ایران به توسعه روابط اقتصادی و همکاری‌های تجاری با روس‌ها، به‌نظر می‌رسد یکی از برنامه‌های محوری *طوفان* در آن سال‌ها، پشتیبانی از مواضع بین‌المللی شوروی در برابر انگلستان بوده است. دیدگاه‌های فرخی در سرمقالاتی چون: «جنگ فقر و غنا» (س ۶، ش ۱۸۲) بیانگر این جهت‌گیری است.

مهم‌ترین سرمقالات **طوفان** علیه استعمارگری انگلستان عبارت‌اند از: «بعد از قرارداد» (س ۱، ش ۲)، «معمای پلیس جنوب» (س ۱، ش ۵)، «معادن نفت جنوب» (س ۱، ش ۱۰)، «کابوس انگلیس» (س ۲، ش ۹۱)، «فجایع انگلیسی‌ها در بین‌النهرین» (س ۲، ش ۲۷) و...

در پایان این قسمت برای بررسی دقیق‌تر، جدول محاسبه و مقایسه سطوح انتقادات مستقیم **طوفان** بین دوره اول و دوم ارائه می‌شود:

جدول ۵. مقایسه و محاسبه نسبت سطوح

انتقادات مستقیم سرمقالات روزنامه‌های **طوفان**

دوره دوم طوفان				دوره اول طوفان				فراوانی	عنوان موضوعات (آماج انتقادات)			
سال هشتم		سال هفتم		سال سوم		سال دوم						
تعداد	نسبت	تعداد	نسبت	تعداد	نسبت	تعداد	نسبت					
به درصد		به درصد		به درصد		به درصد						
-	-	-	۱۱/۷۶	۴	۲۶/۴۷	۹	۳۵/۲۹	۱۲	۲۶/۴۷	۹	۳۴	۱. انتقاد مستقیم از حکومت، دولت و...
-	-	۳/۷	۱	۵۹/۲۵	۱۶	-	-	۳۷	۱۰	-	۲۷	۲. انتقاد از مجلس و...
						۱۰۰	۱۱	-	-	-	۱۱	۳. انتقاد از منصور السلطنه و عدلیه
						۱۰	۱	۹۰	۹	-	۱۰	۴. انتقاد از قوام السلطنه و...
					۴۵/۵	۵	۵۴/۵	۶	-	-	۱۱	۵. انتقاد از رضاخان و...
-	-	۳/۷	۱	۲۱/۵	۲۰	۲۷/۹۵	۲۶	۳۹/۷۸	۳۷	۹/۶۷	۹	۹۳

ب - آرمان‌های آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی، تجددگرایی و...

آرمان‌های عمومی مردم در مشروطیت، آزادی و استقلال بود، که البته در آن شرایط، با برداشت‌ها و فهم‌های گوناگون روبه‌رو شد.

از دیدگاه فرخی نیز بزرگ‌ترین دستاورد مشروطه، آزادی خواهی بود. با این حال، آزادی در دیدگاه وی از «مبدأی جهان‌بینی‌ای» که ترکیبی از اندیشه‌های اساطیری، ناسیونالیستی، مذهبی، دموکراسی، نوگرایی و... (به نام ملیت ایرانی) بود، شکل می‌گرفت (سپانلو، ۱۳۶۹: ۱۶ و ۱۸) و البته که اینها با چاشنی اندیشه‌های سوسیالیستی هم آمیخته بود. از این دیدگاه به قولی «... آزادی مفهوم طبقاتی روشنی به خود می‌گیرد...» (آجودانی، ۱۳۸۲: ۳۲).

اما آزادی خواهی فرخی، هم با وطن خواهی و استقلال طلبی و هم با قانون‌گرایی و عدالت‌جویی و محو هرگونه استثمار و استکبار (به جز دولت بلشویکی شوروی، که در مرحله‌ای از زندگی به آن گرایش دارد) معنا گرفت. از این رو فرخی را می‌توان ستایشگر بزرگ دموکراسی، قومیت ایرانی، استقلال طلبی و نیز بزرگ‌ترین ستایشگر آزادی به‌شمار آورد.

اصلاحات و تجددخواهی و اخذ مدنیت و فرهنگ غربی نیز از موضوعات بسیار مهم سرمقالات فرخی بود، که پس از بحث «انتقادات مستقیم»، بیشترین بسامد موضوعات سرمقالات بدان تعلق داشت.

می‌توان گفت که اگر با وسعت نظر بنگریم، بیش از ۶۰٪ سرمقالات **طوفان** به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به بحث اصلاحات و نوگرایی مربوط بوده است. فرخی در این‌گونه مقالات، در سه زمینه اصلی زیر به اصلاحات و تجددگرایی توجه کرده است:

۱. موانع و مشکلات بر سر راه مشروطه‌خواهی و اصلاحات انقلابی و فکری؛
۲. ضرورت اصلاحات انقلابی و عوامل مؤثر در آن و...؛
۳. نوگرایی و شیوه‌های اخذ علوم و فنون غربی.

ج- گرایش‌های حزبی، مسلکی، دینی و اخلاقی

هرچند فرخی از کوشاترین و شجاع‌ترین آزادی خواهان زمانش بود و وجود

احزاب پایدار سیاسی را بسیار ضروری می‌دانست و حتی بسیاری وی را روزنامه‌نویس و شاعری چپ‌گرا و سوسیالیست مآب دانسته‌اند، با این حال، به دلیل شخصیت چندبعدی و گسترده‌اش، درباره‌گرایش‌های مسلکی و عضویت وی در حزبی خاص، نمی‌توان قاطعانه اظهار نظر کرد.

البته ما به جز بازتاب عقیده فرخی به «کمونیسم اجتماعی»، نشانه‌هایی از جانبداری وی از احزابی مانند «دموکرات»، «کمیته دفاع ملی»، «حزب ملیون»، «حزب ایران نو»،... و گاه نیز گرایش وی را به کابینه‌هایی چون دولت «مستوفی»، «مشیرالدوله» و... در زندگی سیاسی و آثارش می‌بینیم. از این رو، گرایش‌های حزبی، مسلکی و دینی فرخی را باتوجه به مندرجات *طوفان* موجود و اسناد معتبر و با عنایت به سوابق جهت‌گیری‌های اجتماعی و سیاسی‌اش در سه زمینه زیر می‌توان نقد و بررسی کرد:

۱. سابقه‌گرایش‌های حزبی فرخی (به جز سوسیالیسم)، مانند: حمایت از «حزب دموکرات»، درخواست عضویت در «جمعیت طرفداران قانون»، تشکیل «کمیته دفاع ملی» و...

۲. فرخی و گرایش‌های سوسیالیستی و بررسی مسائلی، چون: انگیزه‌های فرخی از گرایش به سوسیالیسم و نوع سوسیالیسم وی، بازتاب اندیشه‌های جامعه‌اشتراکی در آثار فرخی و نقد و تحلیل «اتهام شوروی‌گرایی و شوروی‌خواهی» نسبت به وی.

در هر حال، مهم‌ترین مصداقی که بیانگر اعتقاد قلبی فرخی به «کمونیسم اجتماعی» بود، تکیه زیاد وی به عدالت اجتماعی، مساوات‌طلبی، حمایت و دفاع بسیار وی از زحمتکشان، رنجبران و جنبش‌های کارگری و عقیده‌اش به جهان‌وطنی، صلح عمومی، نفی خشونت،... و تشکیل «طبقه اجتماعی کارگران» بود.

۳. فرخی و اندیشه‌ها و اشارات دینی و اخلاقی: هرچند اغلب فرخی را شاعری

«سوسیالیست مآب» می‌دانند - و البته نشانه‌های آن هم در زندگی و آثارش کم نیست - با این حال «خدا محوری» و گرایش‌های دینی و اخلاقی در بسیاری از اشعار و مقالاتش دیده می‌شود.

فرخی به غیر از اینکه سرتاسر زندگی طوفانی و پرخطرش را برای آزادی، عدالت و نوع دوستی (که از مظاهر ارزش الهی است) صرف کرد، در فرهنگ اسلامی و با «هویت ملی و مذهبی» تربیت شده بود. از این رو به مفاهیم دین مبین اسلام (به ویژه تشیع) و نیز شخصیت والای پیامبر (ز) و امامان شیعه (س) در آثارش فراوان اشاره کرده است.

گرایش‌های فرخی به ارزش‌های الهی و معنوی از سویی و نشانه‌های احترام وی به شخصیت‌های دینی و مذهبی در *طوفان* به حدی است که بعضی از محققان از جمله «دکتر حسین رزمجو»، فرخی را از جرگه کمونیست‌های «لائیک ضد مذهب» جدا می‌دانند و عقیده دارند که می‌توان وی را «سوسیالیست خداپرست» نامید. (رزمجو، «مجموعه مقالات کنگره فرخی»، سال ۷۸)

البته بررسی اهداف، آثار و دیدگاه‌های سیاسی، حزبی، دینی و خط‌مشی‌های «خداپرستان سوسیالیست» (نکوروح، ۱۳۷۷)، بیانگر شباهت بسیار آنان به اندیشه‌ها و جهت‌گیری‌های فرخی است.

به هر حال، آموزه‌های سیاسی و اجتماعی بسیار ارزشمندی، چون: فطری بودن آرمان‌خواهی و مبارزه سیاسی، ضرورت آگاهی پیش از آزادی، ریشه‌یابی مشکلات اجتماعی و سیاسی،... و آموزه‌های اخلاقی، مانند: ثبات قدم، بی‌تعلقی، سبک‌باری، بلندطبعی، بخشنده‌گی، روحیه انتقادپذیری و سعه صدر، وجدان‌کاری و... همه بیانگر عقیده، انس و علاقه بسیار فرخی به ارزش‌های دینی و اخلاقی است.

به ویژه که فرخی در مبارزات آزادی‌خواهی و استقلال‌طلبی و عدالت‌جویی‌اش، همیشه بر «هویت ملی و مذهبی» و تکیه بر دین اسلام و البته گرایش به تجدد با

چاشنی اندیشه‌های «جامعه‌اشتراکی» تأکید می‌کرد:

عمرها در طلب شاهد آزادی و عدل سر قدم ساخته تا ملک فنا ساخته‌ایم
 بر سر نامه طوفان بنگر تا دانی بیرق سرخ مساوات برافراخته‌ایم
 (دیوان فرخی، ص ۱۵۸)

نتیجه

۱. **طوفان** فرخی به لحاظ امتیازات روزنامه‌نگاری، هم از جنبه سیاسی و هم از جنبه ادبی اهمیت دارد.

۲. دوران روزنامه‌نگاری فرخی با **طوفان** به دو دوره اصلی تقسیم می‌شود، که بررسی و مقایسه آنها در شناخت اوضاع زمان و نیز جهت‌گیری‌های **طوفان** نکات بسیار مهمی را به ما ارائه می‌دهد.

۳. مهم‌ترین موضوع سرمقالات **طوفان** در دوره اول، انتقاد مستقیم از «رأس هرم قدرت» است که در دوره دوم به دلیل شرایط سیاسی زمان، به انتقاد از «قاعده هرم قدرت» تغییر می‌یابد و میزان کمی از آن در جدول ذیل نشان داده شده است:

جدول ۶. مقایسه و محاسبه شدت لحن انتقادات مستقیم سرمقالات **طوفان**

علیه حکومت و دولت خودکامه (بین دوره اول و دوره دوم)

فراوانی	دوره اول				دوره دوم			
	انتقاد علیه رأس هرم قدرت		انتقاد علیه رأس هرم قدرت		انتقاد علیه رأس هرم قدرت		انتقاد علیه رأس هرم قدرت	
۳۵	تعداد	نسبت به	تعداد	نسبت به	تعداد	نسبت به	تعداد	نسبت به
	مقالات	درصد	مقالات	درصد	مقالات	درصد	مقالات	درصد
	۳۲	%۹۱/۵	۳	%۸/۵	۵	%۳۱/۲۵	۱۱	%۶۸/۷۵

۴. اساسی‌ترین موضوع سرمقالات *طوفان* پس از «انتقادات مستقیم» آرمان‌های (آزادی و استقلال) است که در دیدگاه فرخی این دو با مسائلی مانند: اندیشه‌های ناسیونالیسمی و اساطیری، دموکراسی و نوگرایی و قانون و عدالت، آمیخته شده، معنا یافته و «هویت ملی، مذهبی و مسلکی» وی را شکل داده است.
۵. فرخی به دلیل حوزه عاطفی گسترده و نیز برخورداری از اهداف بلند سیاسی و اجتماعی، رسماً به عضویت هیچ حزب و گروه سیاسی درنیامد.
۶. فرخی به‌رغم آرمان‌های آزادی‌خواهانه اندیشه‌های سوسیالیسمی و مبارزات طبقاتی، از هویت ملی، مذهبی و گرایش‌های الهی و معنوی برخوردار بود و از لحاظ جهت‌گیری و اندیشه‌های گوناگون، بیشتر به «سوسیالیست خداپرست» تمایل داشت.

همین بس است ز آزادگی نشانه ما
که زیر بار فلک هم نرفته شانه ما
(دیوان فرخی، ص ۸۷)

کتابنامه

- آجودانی، ماشاءالله. ۱۳۸۲. *یا مرگ یا تجدد*. تهران: اختران.
- آذری شهرضایی، رضا. ۱۳۸۱. *فرخی یزدی، سرانجام یک رؤیای سیاسی*. تهران: شیراز.
- رزمجو، حسین. ۱۳۷۸. *فرخی سوسیالیست خداپرست*، «مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت فرخی». دانشگاه یزد.
- سپانلو، محمدعلی. ۱۳۶۹. *چهار شاعر آزادی*. تهران: نگاه.
- صدرهاشمی، محمد. ۱۳۶۳. *تاریخ جراید و مجلات ایران*. ج ۳: ۲. اصفهان: کمال.
- طوفان*، س ۱، ش ۱، ۱۳۰۰/۶/۲ ش. تا س ۸، بهمن ۱۳۰۷ (دوره کامل).
- عاقلی، باقر. ۱۳۷۴. *روزشمار تاریخ ایران*. ج ۱: ۳. تهران: گفتار.
- مکی، حسین. *دیوان فرخی یزدی*. ج ۹. تهران: امیرکبیر.
- معمدنژاد، کاظم. ۲۵۳۶ (۱۳۵۶). *روش تحقیق در محتوای مطبوعات*. گیلان: دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی.
- نکوروج، محمود. ۱۳۷۷. *نهضت خداپرستان سوسیالیست*. تهران: چاپخش.